

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

1961

MAGYAR KÖNYVSZEMLE, 77. ÉVF. 2. SZÁM 129—222. 1. BUDAPEST, ÁPR.—JÚN.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

Megjelenik negyedévenként

Szerkesztő bizottság

DEZSÉNYI BÉLA (helyettes szerkesztő), HARASZTHY GYULA, JÓBORU MAGDA, KOVÁCS MÁTÉ, MÁTRAI LÁSZLÓ, MEZEY LÁSZLÓ, SZEKERES PÁL, V. WALDAPFEL ESZTER

Felelős szerkesztő

KÓHALMI BÉLA

E szám munkatársai: KÓHALMI BÉLA Kossuth-díjas, az irodalomtudományok kandidátusa, ny. egyetemi tanár, S. VINCZE EDIT, a történettudományok kandidátusa, az MSZMP Központi Bizottsága Párttörténeti Intézetének munkatársa, VÉRTESY MIKLÓS, a budapesti Egyetemi Könyvtár osztályvezetője, HERPEI JÁNOS ny. múzeumigazgató, TAKÁCS BÉLA könyvtáros, DÜMMERTH DEZSŐ, a budapesti Egyetemi Könyvtár munkatársa, CSATKAI ÉNDRE Kossuth-díjas, a soproni Liszt Ferenc Múzeum főigazgatója, BALÁZS SÁNDOR, az Országos Műszaki Könyvtár munkatársa, SZABOLCSKA FERENC, az Országos Műszaki Könyvtár osztályvezetője, BARABÁSI REZSŐ, az Állami Gorkij Könyvtár igazgatója, RADÓ GYÖRGY tudományos kutató, KOZOCSA SÁNDOR, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, MOLNÁR NÁNDOR tudományos kutató, DEZSŐ LÁSZLÓ, a budapesti Egyetemi Könyvtár munkatársa, BECK OSZKÁR, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, V. WALDAPFEL ESZTER, a történettudományok kandidátusa, az Országos Pedagógiai Könyvtár igazgatója, DEZSÉNYI BÉLA, az irodalomtudományok kandidátusa, az Országos Széchényi Könyvtár fősztályvezetője, GOMBOCZ ISTVÁN, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, KERESZTURY DEZSŐ, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, TOMBOR TIBOR, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, D. SZEMZŐ PIROSKA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, HAVASI ZOLTÁN, a szegedi Egyetemi Könyvtár igazgatója, RÓZSA GYÖRGY, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának igazgatója, DÖRNYEI SÁNDORNÉ, az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ munkatársa, DÁN RÓBERT, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, TARDY LAJOS, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, MESTERHÁZI-NAGY MÁRTA, a budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának munkatársa, HERNÁDY FERENC, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, H. Izsó LIVIA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa.

Szerkesztőség: Budapest, VIII., Múzeum körút 14—16. Telefon: 134—400. Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (Budapest V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Csekk számlaszám: egyéni előfizetésnél 61 257, közületi: 61 066 (vagy átutalás az MNB 8. sz. folyószámlára).

KÓHALMI BÉLA

A bibliográfia rangemelése

— Szemle irodalomtudományi bibliográfiák felett —

I.

Nagyobb nyilvánosság előtt ritkán esik szó a bibliográfiáról, pedig ennek problémái a mi társadalmunkban olyannyira aktuális tudományszervezés kérdéseitől nem választhatók el. Izgalmas vállalkozás volna azokkal a válságjelenségekkel foglalkozni, amelyek az irodalom áradása következtében a rendező, egybehangoló, az áttekintés megkönnyítésére hivatott bibliográfiára is jellemzők. Mert nemcsak az irodalom áradásáról kell beszélnünk, hanem a bibliográfiák áradásáról is, hiszen a lezárt és önálló alakban vagy folyóiratokban „rejtett” alakban megjelenő bibliográfiák évente száz és ezer számra jelennek meg, s ezek a bibliográfiák a „*ki nem használt tudás*” fenyegetésével nyugtalanítják a szaktudósok biztonságérzetét.

Ma minden nagyobb összefoglaló szakbibliográfia, minden bibliográfiai apparátussal rendelkező nagy alapvető kézikönyv, minden — a kezdő kutató számára készült — kalauznak szánt bibliográfia előszava azzal a panasszal kezdi, hogy szaktudománya területén a helyzet nyomasztó. A tavaly megjelent *Bücherkunde für Germanistik* [1] c. fiatal kutatók számára készült bibliográfia is ezzel kezdi: felpanaszolja, hogy az áttekintést nyújtó, összefoglaló *Jahresbericht*-ek megjelenése évtizedek óta akadozik, a német irodalom monumentális bibliográfiájának, a *Goedeke*-nek új kiadása vonatottan halad előre, „kisebb terjedelmű segédeszköz szerkesztésére nem akad vállalkozó”.¹ Ám ez a kalauz is közel kétezer címet tár a kezdő elé, s amialatt a könyve készült, megjelenik PYRITZ—RAABE nagy *Goethe*- és VULPIUS nagy *Schiller*-bibliográfiája.

Hasonló a helyzet más tudományok területén is. Érdemes volna elemezni a szaktudósok panaszait, akik már nem képesek arra, hogy megvizsgálják a saját feladatuk körén kívül eső eredményeket a szomszéd tudományok területén, noha vizsgálódásaik számára létfontosságúak. Szakfolyóiratok figyelése, szakbibliográfiák tanulmányozása, a referáló folyóiratok testes köteteinek elolvasása kutatásra fordítható idejük javarésztét falja fel. Kényszerűségből szűk kutatói területen mozognak. A határterületeket kellene figyelniök, de az itt jelentkező eredményeket is csak a maguk elé tűzött feladat szempontjából használják fel, pedig ezek az eredmények új tudományágak keletkezését készítik elő. Így áll elő az a helyzet, hogy „*egyre kevesebbről egyre többet tudunk*.” És noha ez a megállapítás olyan tudós magatartást jellemez, amely részlet-

¹Johannes HANSEL, e bibliográfia szerkesztője nem vett tudomást Josef KÖRNER *Bibliographisches Handbuch des deutschen Schrifttums* (1949) c. munkájáról, amely ugyan nem helyettesíti *Goedekét*, de hiányait pótolja, és 1830-tól 1940-ig ad annyira-amennyire kielégítő áttekintést.

kutatások tekintetében jelentős eredményeket mutathat fel, mégis panasz, mert benne van a szintézis, az összefoglalás hiányának felvetése. HARMATTA professzor vetette fel a moszkvai orientalisztikai kongresszusról szóló beszámolójában, hogy a kongresszusok feladata volna áttekintést adni a tudományuk területén folyó kutatások mai állásáról. Hasonló panasz elhangozhatott volna a Modern Nyelvek és Irodalmak Nemzetközi Egyesülete által 1957 nyarán Heidelbergben megtartott VII. Kongresszus után is, amelyen 73 irodalomestztikus és nyelvész 13 ország képviselőjében stílus- és formaproblémákkal foglalkozott. Az erről a kongresszusról 1959-ben megjelent 510 lapos, lexikon formájú testes kötetben (*Stil- und Formprobleme in der Literatur*) [2] hiába keresünk bármiféle összefoglalót; csak az elhangzott előadások kurzakonkénti csoportosítását feltüntető tartalomjegyzék — élén az elvi és módszertani előadásokkal — ad hozzávetőleges képet arról, milyen témák foglalkoztatják a nyugati világirodalom tudósait. A *Science in progress*, *Progrès dans la science*, *Forschungsberichte* s hasonló című bibliográfiák vállalják valaha, és elvétve vállalják még ma is ezt a feladatot, de egyre ritkulnak, vagy egyre késedelmesebbek.

A tudósok panaszaival egyre sűrűbben foglalkoznak maguk a bibliográfusok is a dokumentáció szakfolyóirataiban. Könnyű ezeket csokorba gyűjteni. Előre kell bocsátanom, hogy mindvégig a szakbibliográfiáról beszélek. Amióta a bibliográfia — különösen a század eleje óta — iparszerű vonásokat vett fel, egyre több köztük a monoton jegyzék. Nagy és szorgalmas munkával hatalmas védőgátakat építenek az irodalom özönvize ellen, de mesterséges tavaikkal nem tudják megakadályozni az irodalom elsekelyesedését, amelyre már HARNACK figyelmeztette a tudomány jövőjéért aggódókat. Bibliográfusaink nem rostálnak, nem értékelnek, határtalan gyűjtőszennvedéllyel, — valóságos „Konzervierungs-panik” megszállottjaiként hordják egybe mindazt, amit bárhol találnak. Csak a könyvek és folyóiratcikkek közelébe viszik el a kutatót, de nem alkalmazkodnak a kutató különleges igényeihez. Nem adják tükrét a kutatás mai állásának, az „état présent”-nak, nem figyelmeztetnek a problémákat felvető tanulmányra vagy monográfiára, elfelejtik, hogy az irodalomtörténet nem csak a művek, sokkal inkább az eszmék, elméletek története. A vitakérdéseket nem veszik észre, nem szembesítik az egymással vitaközöket. A bibliográfusok — így — szinte maguk mélyítik el azt az árkot, amely a merőben csak rutinnal és a szabványok pontos betartásával készült bibliográfiát az alkotó vizsgálódástól, a megjelenítő ábrázolástól — a tudomány legmagasabb teljesítményétől elválasztja.

Eppen egy könyvtáros — Georg LEYH, [3] a német könyvtárosok great old man-je — figyelmezteti a könyvtáros-bibliográfusokat, hogy a megszokottá vált rutinmunkával készült „minden bibliográfia és forrásgyűjtemény csak segédmunka, s itt nem használ a tiltakozás. Az ábrázolás összefoglaló formája nélkül nincs tudományos hagyományozódás”. És ez a figyelmeztetés szól a szerkesztésben a bibliográfusokkal együttműködő tudósoknak is. A kutatás mai helyzete magas igényeket támaszt velük szemben. A részletkutatás igényeit figyelembe vevő, a vitaközöket szembesítő, a lényeges kérdésekre ügyelő bibliográfia, a teljesség mániájával leszámoló bibliográfia értékben, jelentőségben megközelítheti az alkotó munkát, ha a bibliográfus a szaktudomány fegyverzetével rendelkezik, ha valóban elemző, ha nem csak magyarázó, de valóban kritikai is. Ha annotál, ha egyes címeket megbecsül és kiemel, és annotációi atmoszférát teremtenek a könyvek címei körül, ha valóban a

kutatás krónikája és áttekintést ad, ha a részletek iránt *érzékeny műszere* a kutatásnak. Ha olyan érzékeny műszer, mint egy spektrofotométer. Sietek a rámutatással: vannak ilyen érzékeny műszerek, — a bibliográfiák között is, ha a számuk még nem is nagy —, de ezek többségükben már nem egy ember erőfeszítései. Kollektív munka eredményei, és már nem könyvcím-metropolisok. (A spektrofotométerek és más hasonló mai műszerek is kollektív munka eredményei.) Ezek a tudományos nyersanyag mai szétszórtsága idején — amikor a részletkutatások hiánytalan követése az egyedi kutató számára már nem lehetséges — számolnak a vitapontok iránt érdeklődő kutató igényeivel. Ilyen bibliográfiákra szeretném itt felhívni a figyelmet. Szinte kivétel nélkül az utóbbi évek termékei.

Amit a követelmények között felsoroltam, mindezt a sokat egyetlen egy fajtája a bibliográfiának nem egyesítheti magában. Ezeknek új műfajok vagy az ősműfajok átalakítása felelhet csak meg.

Az új igényekhez való alkalmazkodás jelentkezik pl. olyan régen bevált fajtájában a bibliográfiának, mint az *irodalmi szemle* vagy *beszámoló*. A szemle, a beszámoló egy rövidebb vagy hosszabb korszak irodalmáról, egy tudományban vagy csak egy tudományágazatban elért eredményekről, elméletek alkotóiról. Ősformája irodalomtörténetírásunk kezdetén a régi könyvek ajánlásában vagy előszavában megjelenő irodalmi áttekintés, az elődökkel való kapcsolat keresése. XIX. századi formája a már említett *Jahresbericht*, *Years work* címkezdettel ismerős áttekintés. Műfaji szempontból az már mellékes itt, hogy ezek a beszámolók a kutatás elaprózódása folytán a szakemberek egyre nagyobb számának közreműködését kívánják. Ez tudományszervezési kérdés. Az irodalmi szemle műfaján ma új vonás jelentkezik: megjelenik a *nagy téma*: egy hosszabb időszak, egy „nagy” század irodalma feletti áttekintés; egy írói csoport magatartása egy történelmi helyzetben; egy nagy egyéniség, egy szellemóriás inspirációinak, szellemi fejlődésének vizsgálata a vállalkozás tárgya. De bármelyik is ezek közül: a kort jellemző filozófiai és irodalomtudományi témák a dominálók bennük és nem a kronológia.

II.

A „nagy téma”

Ernst Moritz MANASSE *Bücher über Platon* [4] című 1957-ben megjelent szemléje a PLATÓN-kutatás utolsó évtizedében felmerült viták központjába viszi az olvasót. Tizenhárom — 1945 és 1955 között megjelent — tanulmány, köztük kétkötetes vagy 300—400 lapos német monográfiáról ad beszámolót, s ezek — nem nagy számuk ellenére is — pontosan megmutatják, hol tart ma a PLATÓN-megértés a nyugati filozófusok körében. MANASSE beszámoló-sorozatára készül, terve szerint a német tanulmányok után angol és francia művek is sorra kerülnek. Noha kritikai szemle, finoman megvont határvonallal gyengíti le a kritika kontúrját. Ezt írja: „Aki ilyen szemlét ír, nem állhat ki pártok felett álló bíróként. Ilyen szerep filozófiailag lehetetlen. A bíráló munka egy formája annak a fáradozásnak, hogy egy adekvát PLATÓN-megértést érjünk el. És ebben a fáradozásban a bíráló egészen az ellentmondásig egynek érzi magát az általa megbírált művek szerzőivel.” Ilyen óvatosan csak

az a bíráló szokott beszélni a munkájáról, aki maga is résztvett a vitában, s aki az *üldözendő szerénység*nek azt a bűnét is elköveti, hogy saját tanulmányát kirekeszti a vitából.

Kritikai szemléletének bizonyosságát adja MANASSE akkor, amikor a tanulmányírókat három csoportba osztja. Az első csoportba sorolta azokat, akik a klasszikus filológia táborából jöttek, amire abból következett, hogy — közülük többen — tanúságot tesznek arról, hogy WILAMOWITZ—MOELLENDORFF nagy PLATÓN-műve nagy hatással volt rájuk. A második csoportba azokat sorolta, akik egy új PLATÓN-megértést készítettek elő és pedig a klaszszikus filológia új feladataival kapcsolatban. Ez a filozófiai újraeszmélés jelentkezik abban az irányzatban, amelyet a 20-as években bizonyos jogosultsággal egzisztencialista filozófiának nevezhetünk (JASPERS, HEIDEGGER és tanítványaik). A harmadik csoportba azokat, akik más tudományos vagy filozófiai tradícióhoz kapcsolódnak és pedig mint egyének és nem egy iskola vagy szellemi közösség képviselői. Külön vette a nehezen besorolható műveket, ezek — ha valaki mindenképpen be akarja őket sorolni — besorolhatók a három csoport valamelyikébe. A csoportosítás maga egy formája a tájékoztatásnak; arra szolgál, hogy az olvasó eligazodjék a vitapartnerek között, elárul egyet-mást a vitatkozók társadalmi háttéréről, és ez fontos adat, LENIN ezt követeli bibliográfiától. Erőskritikai fegyverzetéről tanúskodik MANASSÉ excursiója az első világháború utáni PLATÓN-irodalom előzményeiről; hogyan lesz PLATÓN NIETZSCHÉN keresztül eleven hatalom a német szellemi életben, hogy lett később jelentősége annak is, hogy PLATÓNT az új-kantiánusok KANT előfutárjaként vállalták, és hozzáteszi, hogy ma már senki nem tartja szükségesnek, hogy az új-kantiánusok PLATÓN-magyarozatával vitázzék. Ismerteti a GEORGE-kör vitáját a NIETZSCHE-adta PLATÓN-képpel, hogy gúnyolódtak GEORGE tanítványai WILAMOWITZ—MOELLENDORFF *Platón életrajza* fölött, élesen látva a WILAMOWITZ által képviselt historizmus megértő képességének határait. Mégis az történt — írja MANASSE — hogy WILAMOWITZ fontos eredményei közül nem egy összeolvadt a GEORGE-körtől eredő PLATÓN-képpel. (MANASSE WILAMOWITZnak a *Hetedik Levél* valódisága melletti sikeres síkra szállását említi.)

A nagy téma: egy jelentős író, egy kiemelkedő szellem fejlődésének vizsgálata, inspirációi forrásainak kutatása szükségképpen nagy irodalom felhasználásával, évtizedeken át folyó viták eredményeinek felülvizsgálásával jár együtt. A vizsgálat nem érheti be egyedül a szövegmagyarázattal. A kép kialakításához számba kell venni a társadalmi háttér ezernyi vonatkozásait, mindazt, ami a rokontudományok irodalmából felhasználható. Az új ábrázolásba beleolvad a felhasznált irodalom kritikája. Előáll egy elegyes formája a monográfiának: az előadás és a kritikai irodalmi szemle. Ilyen elegyes formája a bibliográfiát nemcsak felhasználó, de valósággal kiélő monográfiának Paul RENUCCinak, a strassburgi egyetem professzorának 1954-ben megjelent műve: *Dante disciple et juge du monde Gréco-Latin*. [5] RENUCCI a dantológia hatalmas bibliográfiai apparátusára támaszkodik. Nagy szó ez, mert a DANTE-bibliográfiának csak egyik — nem is legterjedelmesebb — forrása, a MAZZI és PASERINI-féle, amely tíz év DANTE-irodalmát adja a múlt század végéről, egymaga 4390 címet tartalmaz. E fölött a kétségbeesítő bőség felett RENUCCI maga is évődik. Elmondja, hogy az irodalomban való böngészés közben rábukkant arra, hogy a Paradicsom XXI. énekének 121—123. sz. terzinája, a Pietro PECCATORE-tól szóló (BABITS Mihály fordításában így hangzik:

*Damjáni Péter voltam e tanyában ;
és Bűnös Péter az Adria mellett,
Miasszonyunknak híres otthonában.)*

vagy húszféle magyarázatot kapott, s így elképzelhető, hogy a válaszok és viszonyválaszok erről a *három sorról* tekintélyes repertóriumot tesznek ki, márpedig ezek nem is a legvitatottabb verssorok.

RENUCCI maga is növeli a DANTE-bibliográfiák számát. Nem csak úgy, hogy könyve végén 600 tételt tartalmazó bibliográfiáját adja az idézett, tehát felhasználható irodalomnak, de ezt megtetéli még a fejezetekhez tartozó vitairódalommal is, amelyet nem foglalt jegyzékbe. RENUCCI tanulmánya szinte teljességgel felmarkolja DANTE klasszikus inspirációjának motívumait, a DANTE-t magyarázó párbeszédnek tartalmát, és a száz év óta máig tartó vitatkozást tükrözi a témák és vitapontok szerint tagolt bibliográfia.

Könyve első részében összefoglalását adja annak, hogyan alakult ki tanítómestereinek, a műveknek, vándorlása és száműzetése éveitől folytatott studiumainak alapján DANTE klasszikus műveltsége, a második részben szintézisét adja annak, hogyan magyarázta DANTE a görög—latin világot, hogyan öltött ez a magyarázat költői formát műveiben, főleg az *Isteni Színjáték*-ban. Arra törekedett, hogy az egyetemes történelemtől szóló tanításból, amelyet a *Divina Commedia* magában foglal, kiemelje azt, ami az antik pogányságból való. Nem azért, hogy seregszemléjét adja a témáknak, hanem hogy végleg megállapítsa: DANTE OROSIUS és SZENT ÁGOSTON után új magyarázatát akarta adni az antik világnak, új értékrendjét: a humanizmusét, úgy, ahogy a *De Civitate Dei* előkészítője lett a középkor szellemi és erkölcsi rendjének. „Csodálatos és szinte hihetetlennek látszik — írja RENUCCI —, de a hatalmas DANTE irodalomban ilyen szintézis nem található. Erről a nagy témáról csak rövid értekezések és előadások jelentek meg, amelyek legfeljebb csak rezüméjét adják az idetartozó főbb problémáknak.” RENUCCI könyve már készen volt, amikor kezébe került Augustin RENAUDET nagy (576 lapos) 1951-ben megjelent *Dante humaniste*-je. Ezzel — és ez nagy kára művének — már nem foglalkozhatott. RENUCCI csak annyit mond róla, hogy RENAUDET a keresztény humanistát látja DANTE-ban, s az ő — más perspektívából megrajzolt — DANTE-képe amazétól szembetűnően különbözik. A két mű szembesítése a dantológia jövőbeli feladata. A bibliográfus tiszte rámutatni arra, hogy RENUCCI a DANTE-kép megalkotásával együtt összefoglalását adja több mint fél évszázad DANTE-irodalmában lezajlott vitáknak. A feladat köre olyan nagy, hogy előadása symposiuma lett a DANTE-irodalom nagy és kis témáinak. RENUCCI bevallja, azt hitte — munkájára való felkészülése közben —, hogy elkerülheti, hogy belemerüljön a DANTE-irodalom óceánjába, amelybe negyedszázad óta évente legalább 3—400 újabb DANTE-tanulmány szóáradata ömlik. Be kellett látnia, hogy ezt nem teheti meg. Hogyan is támaszthatta volna alá az általa elfogadott magyarázatokat a megszemélyesített „Filozófia” és a Donna Gentile problémájában; olyan kérdésben, hogy mint tükröződik a középkori kultúra vagy százada katolikus filozófusai, AQUINÓI TAMÁS, BONAVENTURA hatása DANTE világképében; olyan kérdésben, hogy volt-e ős-Commedia; olvasta-e DANTE ARISTOTELES *Politica*-ját és *Poetica*-ját; mi köze az Inferno erkölcsi rendjének az aristotelesi erkölshöz; mikor kezdett bele a *Commedia* írásába, mik a *De Monarchia* forrásai, és hogyan adjon „végleges” magyarázatot a dantológia egyik főtémája, VERGILIUS szimbolikus személye kérdésében, ha

nem bizonyít, ha a múlt és jelenbeli dantológusokkal szemben nem igazolja magát. RENUCCI, aki bejárta a szövegmagyarázatok labirintusát, fonalat ad a DANTE korában kutató kezébe, és ez megbecsülendő teljesítmény. Más kérdés: elvégezheti-e egyetlen egy kutató ilyen nagy tömegű irodalom kritikai rostálását megbízható módon. A dantológia feladata számonkérni RENUCCI-tól, hogy nem használta fel bőségesebben a DANTE kora vallási mezbe öltözött társadalmi harcairól szóló irodalmat, hiszen DANTE katedrális a bűnös egyházat keményen bíráló eretnekek szavától visszhangos.

Amerikai egyetemek irodalom-professzorai D. C. CABEEN professzor vezetésével a francia irodalom kritikai bibliográfiájának megalkotására vállalkoztak oly módon, hogy a francia irodalom történetét korszakokra osztva az egyes korszakok irodalmának kritikai áttekintését egy-egy professzori munkaközösség vállalta. A még befejezetlen bibliográfia-sorozatból 1947-től máig három kötet jelent meg. Az első a középkori francia irodalom, a második a XVI. század francia irodalmának kritikai bibliográfiája. A XVII. század irodalmáról szóló kötet még nem jelent meg. A sorozat közös címe: *A critical bibliography of French literature*. [6]

A sorozat második kötetével, a XVI. századot tárgyalóval fogok foglalkozni azért, mert egyidőben került kezembe egy ugyancsak e század francia irodalmával foglalkozó régi típusú bibliográfia, Alexandre CIORANESCO *Bibliographie de la littérature française du seizième siècle* [7] c. műve (1959), s így alkalom adódik tanulságos egybevetésre. Tanulmányom szerkezetébe ugyan a CABEEN-féle bibliográfia illik bele, nemcsak azért, mert valóban kritikai bibliográfia; főként azért, mert egy nagy, jól egybehangolt kollektív munkája eredményeként a bibliográfia új vonásai jelentkeznek benne. Ahhoz azonban, hogy kiemelhessem a CABEEN-féle munkaközösség bibliográfiájának vonzó tulajdonságait, foglalkoznom kell CIORANESCO bibliográfiájával. Mind a kettő beszámol arról, amit a francia irodalom nagy századáról — a „francia reneszánsz” századáról — szinte napjainkig terjedően publikáltak, de összehasonlításuk felveti a kérdést: e két „working bibliography”, e két valóban jó munkaeszköz közül — melyik kedvesebb a mai kutatónak?

CIORANESCO — egy *Ariosto Franciaországban* c. mű szerzője — bibliográfiája a bevált régi LANSON-típusú bibliográfia azzal a többlettel, hogy LANSON szakcsoportosítását tovább finomítva egyetlen egy század irodalma felett ad áttekintést. A LANSON-típusú bibliográfiába minden olyan forrás és feldolgozás belekerül, amely a történelmi környezetről alkotandó körképet hasznosan kiegészítheti: az udvar, a diplomácia, az intellektuális élet központjai — a szalonok, akadémiák, Páris — a nők, az oktatásügy, a külfölddel való kapcsolat irodalma. L. SAULNIER, a Sorbonne tanára bocsátotta útjára CIORANESCO bibliográfiáját, s bevezető írásában elmondja, hogy az volt a cél: feltárni a kutatás számára minden zugot; felvonultatni minden eseményt és személyiséget, bemutatni az egész társadalmi hátteret. Mit vegyen tel a bibliográfus? — kérdi. A XVI. század kutatóját érdekelheti egy elemi számtankönyv, a XX. sz. kutatóját már nem. A XVI. század humanistái nem ismerték a tudományos területek határait; egybefogták a tudományokat, étvágyuk általános volt. Ide vette tehát ERASMUST is, mert a XVI. sz. francia kultúra iránt érdeklődő nem mellőzheti. A század nagyjairól mindent együtt talál a kutató, amit a kiadott és felkutatott forrásanyag és irodalom 1950-ig feltárt. Ha MONTAIGNE-ról van szó, családja, jelleme, otthona, egészsége, utazásai, bírói és politikai tevékenysége, barátai, az antikvitás iránti

érdeklődése irodalmát, a műveit, filozófiai, pedagógiai, orvosi nézeteit, nyelvét, stílusát, hatásait elemző írásokat, mind mind összefogja.

MONTAIGNE-ről 731, RABELAIS-ról 856, RONSARD-ról 655 tételt talál benne kutató az egész bibliográfia 22 000-re menő tételéből. A nagy áttekintést igénylő, a visszakereső, a hiteles szövegű forrásra visszalapozni kívánó kutató számára nélkülözhetetlen segédeszköz, de vajon nem zavarja-e ez a *bőség* a még tisztázatlan problémák iránt érdeklődő kutatót?

Állítsuk ezzel szembe a CABEEN-féle munkaközösség kritikai bibliográfiáját a XVI. század francia irodalmáról. A két szerkesztőn (CABEEN és SCHUTZ) kívül 26 amerikai egyetem 36 professzora szerződött itt az együttes munkára. Valamennyien „seizièmiste”-ek. Nekik is módjukban állott volna az affajta teljesség elérése, amit CIORANESCO megközelített, — hiszen 550 periodikát és forrásgyűjteményt dolgoztak fel, de nem törekedtek erre: a legjobb tanulmányokban rejtőző értékeket hozták felszínre, s hogy erről meggyőzzék a kutatót, hogy a kutató ne kényszerüljön minősítő indikációk hiányában bizonytalan módon választani, kritikájukat 12—25 soros annotációkban formálták meg. Csak azt az információs anyagot vették fel, ami — ítéletük szerint — fontos lehet a specialista számára, és következetesen rámutattak arra — bármely korbeli adatról legyen is szó —, ami maradandó értékű.

Az együttes munkájának jelentőségét tehát az annotációk adják meg, és itt érdemes egy perenyit időzni. Az annotációk bizonyosságot adnak arról, hogy a válogatás az irodalomban felvetett problémák *vitaanyagára* helyezi a súlyt. Nyolc tanulmány annotációja foglalkozik a platóni ideáknak a Pléiade-költőire gyakorolt hatásával. A tanulmányok hosszú sorát elemzi, hogy eligazodjunk abban az idestova félszázados vitában, amely LA BOÉTIE *Discours de la servitude volontaire ou Contr'un* szerzősége és az elveszett eredeti és MONTAIGNE-nek tulajdonított interpoláció körül kerekedett. Az antik örökség hatásának egy kutatója felveti a kérdést: Tudott-e RONSARD görögül? A kérdés feltevője (ÉTIENNE) úgy válaszolt, hogy „nem”. Egy nyolc évvel később megjelent tanulmány (James HUTTON-é) lerombolja ÉTIENNE álláspontját. Az annotáció így tájékoztat erről a tanulmányról: „Forrásokon alapuló csodálatos rekonstrukció: körültekintő és metszően éles: mintájául szolgálhat mindazoknak, akik egy költő munkáját ihletük forrásanyaga alapján vizsgálják.” Az annotációk felelnek egymásnak. A címek körül atmoszféra támad, egy átforrósodó szeminárium beszélgetés résztvevői vagyunk. Akad ezekben a csattanós elevenségű párbeszédekben leleplezés is. Gustave CHARLIER *Ronsard au XX siècle avant Sainte-Beuve* c. tanulmányában megírja, hogy Violet le Duc egy 1822-ben megjelent munkájában újra felfedezte és hirdette RONSARD nagyságát. SAINTE-BEUVE, aki ezt a tanulmányt ismerte, nem említi soha, hogy a maga számára biztosítsa az újrafelfedezés érdemét. Az annotáció így ítéli meg ezt a közlést: „meggyőző”.

A kutató arról a pontról akar elindulni és onnan tovább jutni, ahová az előtte járó kutatók eljutottak. A nagy életekről, jelentős egyéniségekről szóló irodalomban így tíz-húsz évenként szinte szabályosan jelentkeznek a kutatástörténeti összefoglalók. Rövid állomások ezek, de a kutatónak érdemes kiszállni, megállni, tájékozódni. A RABELAIS-kutatás többszázados munkájából hét ilyen szemlét elemez a CABEEN-féle együttes bibliográfiája. Kritikáját adják a kritikának.

A kutatási főtémák szerint fejezetekre osztott bibliográfiához bő és gondos index készült, szótárszerűen vegyesen tartalmazva névmutatót, tárgy-

szavakat, földrajzi neveket, intézmények neveit. A század költőinek és íróinak névmutatóját olyan bontásban kapjuk, hogy könnyen rálapozhatunk pl. a bibliográfiai jellegű vagy a műveket elemző tanulmányokra, a kutatástörténeti szemlékre vagy a centenáriumi gyűjteményes anyagára.

A CABEEN-féle bibliográfia szerkesztésének technikájáról érdemes néhány szót mondani: angol, francia, német, olasz, latin és kis mértékben holland irodalmat talál benne a kutató. A válogatás és az annotációk megírása feladatát az együttes tudósai fejezetenként egymás között készülségük alapján osztották fel, de ítéleteiket nem légüres térben hozták meg. Nézeteltérés esetében a szerkesztőket konzultálták. Egymásnak ellentmondó megállapításokra nem akadtam. Úgy vélem, elgondolkoztató ez a sikeres együttműködés.² Vajon a mi reformkori nemzedékünk nem érdemelne-e meg egy kritikai bibliográfiát?

Maurice BOUCHER, a Sorbonne professzora szemlét tart 1959-ben megjelent könyvében (*La révolution de 1789 par les écrivains allemands, ses contemporains*) [8] afölött, hogyan ítélték meg a nagy német klasszikusok és a klasszikus filozófia nagyjai, a nagy francia polgári forradalom kortársai, KLOPSTOCK, WIELAND, HERDER, SCHILLER, KANT, FICHTE és GOETHE a forradalmat. A téma fontos és izgalmas ma is. A német klasszikusok forradalom alatti magartatása testes monográfiákban tornyozódott már fel, de a tanulmány — nagyon helyesen — ezrel válogatással azokra a jelentősebb művekre támaszkodik, amelyek csak az első a kérdéseel foglalkoztak, de visszamegy a forrásokra, a klasszikusok írásaiban, naplóiban, leveleiben megnyilvánuló tépelődések dokumentumaira. A forradalom drámai eseményeire pontosan reagáló imaginárius filmet kapunk. Eseményről eseményre változó arckép-sorozatot kapunk, s az arcokon kirajzolódik a történelmi szkepszis. Hajlandók voltak elfogadni a forradalomnak az egész emberiség jövője szempontjából fontos tartalmát, de hogyan lesznek mégis ezek — a nagyok — a kétségbeesés martalékai, és hogyan bontakozik ki ebből a kétségbeesésből a remény, hogy a forradalom mégis jó gyümölcsöket terem az egész emberiség számára. BOUCHER szemléje (vue d'ensemble-je) nem láttatja szembetűnően a bibliográfiai csontvázat, amelyre a hús-vér mondanivaló került — 13 monográfiára és 50, a klasszikusok magartatásáról árulkodó eredeti iratokra támaszkodik —, de teljességgel betölti a bibliográfia funkcióját.

Egy nagy francia kritikus utóéletével és személyével foglalkozik Jean BONNEROT, a párizsi egyetem könyvtárának igazgatója *Un demi-siècle d'études sur Sainte-Beuve* [9] c. munkájában, amelyről azt mondja, hogy retrospektív bibliográfia is, de egyben tükre a SAINTE-BEUVE kutatás mai állásának. 1904—1954 között megjelent 900 publikációt elemez nem a szokott módon, annotációkkal kísért könyv- és folyóiratcímekeket felvonultatva, hanem beszél-

² Nem egyedülálló példáról van itt szó. Amerikában és másutt mind sűrűbben akadhatunk az együttműködés ilyen bizonyítékaira. A Modern Languages Association of America megbízásából Thomas M. RAYSOR professzor dolgozta ki egy hosszútávú bibliográfiai sorozat tervét. 1956—1957-ben meg is jelent két kötetben egy olvasmányosan megírt kritikai bibliográfia az angol romantikus és esszéírók munkásságáról. A sorozat a magasabb egyetemi fokozatot elérni kívánók számára készült, ez okból itt nem ismertetem. Kár, hogy szerkesztés, bibliográfiai gondozottság tekintetében — különösen ami az apparátus szinte teljes hiányát illeti — nem közelíti meg a CABEEN-együttes bibliográfiájának színvonalát. Tudós kollektíva gyümölcsöző és példamutató együttműködése a Szovjetunióban vált rendszeressé. A VINITI, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Tájékoztató Intézetének kiadásában megjelenő lapszemle-sorozat referátumait akadémikusok, a tudományok doktorai és kandidátusai írják.

getés formájában. Elemez, kritizál, adataival egészíti ki a megbírált szerzők tanulmányait, és társalgás közben — zárójelben — megemlíti a bibliográfiai adatokat. Pillanatra nem véti el azt a célt, hogy a SAINTE-BEUVE kutatás állásáról adjon helyzetképet. Egy bírálója megjegyzi, hogy ez a módszere a megszokott bibliográfiák fölébe helyezi BONNEROT munkáját. Otthonosan mozog SAINTE-BEUVE világában és kortársai körében. Mintha maga köré gyűjtötte volna a nagy kritikusi barátait és ellenségeit, tisztelőit, bírálóit, beleértve a SAINTE-BEUVE magánélete iránt érdeklődő kíváncsiakat. Aki találkozni akar a múlt század közepe francia irodalmi életének személyiségeivel, itt együtt fogja találni őket. Minden érdekli, ami SAINTE-BEUVE-vel összefügg: a fejezeteket is így aprózza el. Századunk első felének SAINTE-BEUVE kiadásai kiadástörténeti elemzésével kezdi (megkapjuk benne *Livre d'amours*-ja kiadástörténetének és a tilalmi időt nem tisztelő két kiadó egymás ellen indított perének történetét), folytatja az egyes művei körüli vitákkal, a történet, a politikus SAINTE-BEUVE körüliekkel. Fejezetet kapnak a barátok, az ellenségek, az életrajzát gondozók és kiegészítők, a munkamódszerét elemzők is. A részletkutatót kézen fogva vezeti a forráshoz. Figyelmes mentora és védangyala a kutatónak, megmondja, melyik közlemény mit ér, hol hagyja cserben a keresőt. Fejezetei élére rövid bevezetést illesztett, itt is beáll a vitatkozó közé; az olvasó érzi, hogy BONNEROT személyes ügyének tekinti, hogy SAINTE-BEUVE-ről helyes vélemény alakuljon ki. Igazi SAINTE-BEUVE tanítványnak bizonyul. Szenvedélyes és olvasmányos. Munkamódszere nem egyeztethető össze a szabály szigorával, hajlékonysága, finomsága kitér minden rendszerezés elől, akár választott mesteréé.

III.

Személyi bibliográfia és életrajzi adattár

Látszólag problémátlan jelenség a bibliográfiák tömegében a *személyi bibliográfia*. Problémátlan abban a szokványos szerkezetben, ahogy Emlékönyvekben, Festschriftokban találkozunk velük. Százával jelennek meg évente. ARNIM, M. *Internationale Personalbibliographie*-jének (1944—1952) második kiadása száznegyven év terméséből merítve kb. 30 000 bibliográfiát ragad ki, pedig „nemzetközi”-nek jelzett munkája erősen német érdeklődésű. Többségük a rutinmunka bélyegét viseli, és ez megbocsáthatónak látszik; ünnepi évforduló alkalmára készültek, az író vagy tudós irodalmi utóéletének előlegeként. Kérdőjelek meredeznek az értékelő elé azonban akkor, ha meg akarja vizsgálni: vajon a többi, a nem alkalomra készült személyi bibliográfia egy-egy lezárt élet, egy nagy egyéniség életmunkájáról eléggé érzékeny műszere-e a kutatásnak; beérheti-e egy feliratos kószlop vagy emléktábla szerepével?

Önéletrajz, életrajz, napló, levelezés, kronológia — a művek kronológiája is — és személyi bibliográfia párhuzamosan léteznek; egymás mellett mennek el, és nem vesznek egymásról tudomást. Jól van-e így? Egy jelentős személyiség eredményeit, sikereit, kísérleteit és kudarcát feltáró bibliográfiával szemben igényesebbeknek kellene lennünk. A források adatait, a kronológiát, az életrajz egymásutánját, a hátteret a kortársakkal szállítja a historikus, az önéletrajzot — ha ritkábban is — szállítja az író vagy tudós. Mindezek *együtt* kell hogy érdekeljék a bibliográfust is, beletartoznak abba a szöttesbe, mely együttvéve az író, életművét, a kritikát és a kortársakat mintázza. Hasznos műszer a

személyi bibliográfia, ha az író utóélete egy szakaszában a bibliográfus az íróra vonatkozó kutatásnak az „état présent”-jét szolgáltatja. Ez még mindig nem jelenti, hogy fény derül az író személyisége kialakulásának történetére, amelyre ugyan csak a vallomást tevő író felelhet meg hitelesen, de ha az író erről nem vallott, vizsgálata a filológia feladata. Nem kétséges, hogy a kutatást éppen ez érdekli. És mert vajmi ritkán fordul elő, hogy az író ezekre a titkokra nem annyira a filológia iránti előzékenységből, mint inkább a vallomás kényszeréből maga derít fényt művészi megformált önéletrajzában, a filológus feladata megállapítani az író személyisége kialakításának állomásait. Hogy milyen önéletrajzokra gondolhatunk ilyen esetben, arra Roy PASCAL birminghami professzor felelt meg a Modern Nyelvek és Irodalmak Nemzetközi Egyesületének 1957-ben Heidelbergben megtartott nemzetközi kongresszusán.³ Igazi önéletrajzra, melynek központja az Én sajátos kialakítása, amelyben az író a vele történt eseményeket nem azért beszéli el, mert megtörténtek, hanem azért, mert hozzájárultak személyisége kialakításához. Ezzel pedig együttjár az élmények hangsúlyozott kiválasztása. A választás ez esetben egészen más, mint mondjuk a történésznél. A kiválasztást meghatározza az a tény, hogy az író, teljesítményei alapján úgy hiszi, saját maga megformálásának útján elérkezett olyan magaslatra, ahonnan kísérleteit, útvesztéseit áttekintheti. Az önmagát magyarázó író önéletrajza ritka jelenség: REMBRANDT — mondja Roy PASCAL — 62-szer festette le magát, alkotása éveiben egy-egy évben többször is. Az önéletrajzíró ezt nem teheti meg. Az igazi önéletrajzok ritkasága folytán nem kívánhatjuk a bibliográfusoktól, hogy olyan kérdésekre is feleletet tartsanak készen a kutató számára, amelyekre csak az író tud felelni, ha ehhez kedve van; a költői én sajátos fejlődésének elemzése tehát megmarad a filológia játéktérének. De ha a filológia iránt mégis előzékeny akar lenni a személyi bibliográfia szerkesztője — és ezt az előzékenységet akarjuk kicsikarni a bibliográfusoktól —, módjában van megtenni más szolgáltatásokkal. El kell érni, hogy a személyi bibliográfia címfelsorolásai élettel, az író életével, kortársai, barátai némely jellemző adatával és a korszakra rávilágító adatokkal telítődjenek. Az életrajzi adatok — a levelezésekben, a naplóban, jegyzetfüzetekben találtak is — ékelődjenek bele a címetek követő annotációkba, a művek és kiadásaik keletkezésének történetébe. Az emlékezésekben és a levelezésben említett kortársak nevei is belekíváncoznak az annotációkba, az író körét alkotó, nem mindig jelentős személyek együttese érdekli a kutatót. A levelek címzettjeinek életrajzi adatai sok kereséstől mentesítik a bűvárkodót stb. Ha nagy és nehezen elérhető — szinte egy korszak történeti valóságának megjelenítésével felérő — teljesítmény egy nagy egyéniség életrajza a történelmi környezetben, — segítse ezt elő a bibliográfia minden eszközzel.

A személyi bibliográfiának mint műszernek azt kell elérnie, hogy ne járulékos kiegészítője legyen egy nagy író vagy jelentős tudós születése évfordulójára megjelent tanulmánykötetnek, hanem kiindulása, serkentője új kutatásoknak. Ne féljen a bibliográfus attól, hogy csökkenti a filológia játéktérét. Ez a „csökkentés” csak látszólagos.

Ilyen követelmények szemszögéből szeretnék szemlét tartani néhány, az utóbbi években megjelent személyi bibliográfia felett.

A nagy életművek szerteágazó irodalmát úgy összefoglalni bibliográfiában, hogy az megmutassa a kutatás útját, a szövegek történetét, az író meg-

³Autobiography as an Art form = Stil- und Formprobleme. 1959. 114—119. l.

értésének alakulását, problémákra irányítsa a figyelmet, és helyzetképét is adja a kutatás jelen állásainak, kétségtelenül nehéz bibliográfiai feladat. Hans PYRITZ és RAABE 1955 óta megjelenő nagy *Goethe bibliográfiája* [10] ilyen célokat kitűző vállalkozás. Nem kis feladat az aggasztóan növekvő számú monológia-jellegű ábrázolások egymásmellettségéből kialakítani egy „kerekasztal” mellett elhangzó tervszerűen előrehaladó társalgást.

Érdeemes megnézni közelebbről, hogyan birkózott PYRITZ a munkája közben felmerült problémákkal, hiszen nálunk is készül egy PETŐFI bibliográfia, és nagyságban ez is megközelítheti a GOETHE-CorpuSt. PYRITZ felelősségét növelte, hogy a szükség követelte ki megjelenését. Amíg az övé elkészül, nincs a mai kutatás igényeit kielégítő GOETHE-bibliográfia. A német irodalom kutatója soha nem mulasztja el, hogy kegyelettel meg ne emlékezzék GOEDEKE *Grundriss-ének* kicsorduló bőségéről, de ez a bőség riasztó. Negyedik — a GOETHE irodalmát tartalmazó — kötetének harmadik és utolsó kiadása az elhunyt Karl KIPKA szerkesztésében közel 2000 oldalon 1912-ig terjedő Goethe-irodalmat regisztrál. A gyűjtés folytatása a törzssanyagot meg fogja haladni. És ha valaha elkészül, a kutató a szükséges információt csak a még hozzájáruló legalább három kötetre tehető anyagból keresheti ki. KIPKA Goedeke-je után Josef KÖRNER adott *Handbuch*-jában egy 1952-ig terjedő összefoglalást, de ez minden tudós vonása ellenére nem éri el a kutatót kielégítő műszer rangját. Hans PYRITZ bibliográfiája — ha elkészül — egy kötetben körülbelül 700 oldalon adja az egész GOETHE-irodalmat kezdettől 1954 végéig. Ez a vállalkozás az egész eddigi bibliográfiai helyzetkép teljes felszámolását követelte. A szakítást olyan bibliográfiai gyakorlattal, amely elméleti fenntartásaiban helyesnek mutatkozott, de ezeket nem valósította meg. A KIPKA kötetét kiadó Goedeke-szerkesztőség minden elméleti fenntartása ellenére megkülönböztetés nélkül minden elérhető anyagot felvett. Az első KIPKA-kötet megjelenésekor (1910) is kiderült, hogy tárgyi haszna nem volt: a didaktikus és propagandisztikus írások eltemették a produktív kutatások irodalmát. A kegyeleti szempontokat félre kellett tolni a tárgyak csoportosításában is. GOEDEKE sematizmusa még a pozitivistá GOETHE-irodalom csoportosítására sem volt jó, hát még a mai differenciált, komplikált GOETHE-képet tükröző modern kutatására. PYRITZ megfelelőbb alaprajzot készített, alkalmasat arra, hogy a vonatkozások gazdag játékát rendbe tehesse. Így lett egy formátlan inventáriumból a *megvitatásra érdemes eredményeket* tartalmazó írások bibliográfiája.

Ritka jelenség — még ha tudós készíti is a bibliográfiát —, ha tisztán látja az általa készített, lényegében szintén a hagyományos módszerekkel élő bibliográfia korlátait. „A pozitivistá vizsgálódó szemében — írja előszavában PYRITZ — Goethe élete folyása, világképe, életműve tények összessége. A mai kutatás a kifejlődő egész alakot kutatja, akiben minden mindennel összefügg. A mai Goethe-irodalom mint valami hatalmas háló ráborítva Goethe lényének egész alakjára, leképezi alakulása törvényeit, kibontakoztatja ennek menetét, s eközben minden téma (az is, amit a kutató elkülönítve tárgyal) minden más témával érintkezik. Goethét totalitásban ábrázolni, és a Goethe-irodalmat szakrendben felvonultatni, mind a kettő ugyanabba az aprioriba torkollik, vagyis abba a vállalkozásba, egy test szerkezetét és mozgását *lineáris* eszközökkel tenni láthatóvá.” A sokoldalú, több síkon mozgó, többdimenziós kapcsolatok tükröztetését — a tárgycsoportosítás hagyományos módszereivel megoldani nem lehet. A bibliográfia szerkesztésének terve tehát szükségmegoldás. PYRITZ ezen a nehézségen úgy igyekezett túljutni, hogy a fejezetek élére számos utalás-

sal összefoglaló megjegyzéseket illesztett, hogy a kiegészítő ténykedésnek ezzel a szövedekével legalább részben helyreállítsa a többoldalú kapcsolatokat. A magát a kutató lelkiállapotába beleélő, a kutató várható türelmetlenségével számot vető bibliográfus védekezése az, amikor azt mondja: „Senki nem várhatja, hogy valamely Stichwort alatt mindent együtt talál”. Jobban kezére adni a filológusnak az alkotó ábrázoláshoz szükséges nyersanyagot a bibliográfia hagyományos módszereivel már nem lehet; ennyit azonban meg kell követelnünk a bibliográfustól: a többi: a szomszédos területeket bejáró átfogó vizsgálódás, a gyökerek összefonódásának szemléltetése, végére járni a problémák elágazódásának, mindez megmarad a filológia játékterének.

Szándékosan időztem hosszabban a PYRITZ—RAABE-féle *Goethe-bibliográfiájánál*. Szerkezeténél és a belőle táplálkozó meg gondolásoknál fogva minden okunk megvolt erre. Különleges értéke, érzékeny műszer-volta szembetűnő, ha összehasonlítjuk a SCHILLER-év alkalmából vele egy időben készült, közel hatszáz oldalas *Schiller-bibliográfiával*, az iparszerű bibliográfiának cím-metropolisával. Wolfgang VULPIUS *Schiller-bibliográfiája* [11] mindenki számára szállít municiót: „a kultúrpolitikus, az oktató, a dramaturg, a publicista számára”, és kritikátlan teljességre törekvésében odáig ment, hogy a SCHILLER-paródiákat is felvette, hogy megmutassa: „Schiller a legtöbbet parodizált német költő”.

Fontosabbnak vélem, hogy személyekről szóló olyan könyvészetekről beszéljek, amelyek készítőit valamilyen „*engagement*” köt választott tárgyukhoz vagy kutatási témájukhoz, tömjénhordozói egy író vagy költő emlékének szánt áldozati szertartásnak, vagy maguk is szenvedélyes résztvevői egy évtizedek óta folyó nemzetközi társalgásnak, vitának, de semmiképpen nem egyszerűen csak józan címszerkesztők. Az előbbi válfajhoz tartozik Geoffrey KEYNES-nek, William BLAKE neves bibliográfusának és — bármily különösen hangozzék is — egy bájos Jane AUSTEN-bibliográfia szerzőjének — közel háromszáz oldalas bibliográfiája a XVII. század papköltőjéről, John DONNE-ról, akit szeretettel tolmácsoltak magyarra műfordítóink. KEYNES két évvel ezelőtt megjelent bibliográfiája (*A bibliography of John Donne, dean of Saint Paul's*) [12] már harmadik kiadásban lát napvilágot. Szerkesztőjének szívbeli elkötelezettségéről árulkodik már a könyv rendkívüli gondos, ízléses külseje, az illusztrációk gazdagsága (a költő miniatűr portréja, pecsétjének, kézírásának, könyvei címlapjainak hasonmásai). Még a XVII. század Angliája irodalmában is izgalmas feladat egy író könyvészeti adatainak összegyűjtése, különösen akkor, ha — mint DONNE esetében — a költőnek egyetlen eredeti kézírata sem maradt fenn, de írásai tekintélyes számú másolt kéziratkollekcióban forogtak közkezen. A kutatómunka regényességéhez az is hozzátartozik, hogy csak igen kevés verse jelent meg életében. Valamikor gondolt kiadásukra. Egy sokat idézett levelében Henry GOODESE-hez így írt erről: „... Valamit még el kell hogy mondjak Néked, de olyan halkán, hogy nem szeretném, ha magam is meghallanám; olyan halkán, hogy a Múzsám se hallaná meg, ha itt volna a szobámban Veled, amíg ezt a levelet írom. Arra kényszerülök, hogy kiadjam verseimet...” De nincs bizonyíték arra, hogy szándékát megvalósította volna, s így másokra maradt a versek összegyűjtése és kinyomatása a költő halála után. Az ok, amiért John DONNE csak nagyon halkán vallotta be magának és barátjának, hogy ki akarja adni a verseit, csak nagyon hosszú idő után vált érthetővé. A XVII. században egy életrajzíró nyomán még foglalkoztak vele, kortársa Ben JONSON sokat sejtetően írja róla, hogy „*bizonyos* dolgokban a világ első poétája”, aki „belehalt volna abba, ha nem értik meg”. DRYDEN a legszemle-

sebb angol költőnek nevezi, de mindez nem használt hírének. A XVIII. században szinte teljesen elhanyagolták költészetét. Valójában a XIX. században fedezik fel, és századunk adott költészetének olvasóközönséget. KEYNES bibliográfiájában az 1900 óta egyre növekvő irodalom tükrözi ezt az érdeklődést. Szólt ez az érdeklődés a költő önmagához való könyörtelen őszinteségének, perzselő forróságú anatómiai szemléletű erotikájának, istenes versei világias bűnbánatának. A XX. század angol lírájába is beleillett mindez: katedrálisok félhomálya, mely költészetét átlengi, merész önhittsége is, melynek apró villámai átcikáznak homályos gondolatai szövedékén.

KEYNES bibliográfiája annyit csempész bele DONNE életrajzából, annyi adatot a költő környezetének jellemzéséhez: könyvtárának és a neki dedikált könyvek jegyzékéből, ikonográfiájából, kortársak írásából vett idézetekből, hogy a költő két szakaszra — egy romantikus szerelem korszakára és egyházi pályafutására törött élete darabjaiból teljes kép alakuljon ki. A bibliográfus így — anélkül, hogy túlságosan belemélyedne a filológusok vitájába — észrevétlenül munkatársa lesz elkövetkező vizsgálódásoknak.

Az irodalomtörténetnek tehető legértékesebb szolgálatok egyike, ami a bibliográfustól, különösen a személyi bibliográfia szerkesztőjétől elvárható, a művek kiadása történetének, az író és kiadó kapcsolatának felderítése. Ez a feladat lépten-nyomon a bibliográfus elé kerül, amikor az első és következő kiadásokkal, a variánsokkal kerül szembe, s a változtatások kinyomozására kényszerül, amiket vajmi ritkán az író skrupulusai, gyakrabban egy „felsőség”, a *közönség* nevében kinyilvánított kiadói verdikt erőszakolt ki. Lehet ezt a feladatkört az irodalomtörténet játéktéréhez tartozónak is tekinteni, az értékesíthető adatok sok esetben kibányászhatók a levelezésekből, mégis azt hiszem, hogy legsajátabb területe a bibliográfiának, hiszen szoros a kapcsolata a könyv természetrajzával és sorsával. Sajátságos, hogy ezt a feladatot a bibliográfusok vajmi ritkán vállalják. Richard Little PURDY professzor 1954-ben az Oxford University Press kiadásában megjelent közel 400 lapos *Thomas Hardy-bibliográfiája* [13] alkalmas arra, hogy ilyen feladat elvégzéséhez mintául szolgáljon. Száraz feladatnak látszik, a kikerekedett mű mégis olvasmányos; ez is sokat árul el abból, hogy szerkesztője Thomas HARDY géniuszának elkötelezettje. A tárgyválasztás — ha egyáltalában szó lehet választásról — szerencsés. HARDY a „viktoriánus józanság” képviselője az irodalomban, aki idős korára elérte, hogy a korszak ünnepelet írója lett, szívós és csendes harcot viselt kiadó, lektorok, folyóiratok, magazinok szerkesztőivel írásainak merész részletei védelmében. Milyen hatalom volt az irodalom e sáfárainak kezében, és milyen szívósnak kellett lennie a velük birkózó talentumnak! A fedezék mögötti védekezés egy neme volt az is, hogy első műveiket az írók akkori szokása szerint névtelenül jelentették meg. HARDY-nak is csak harmadik regénye (*A pair of Blue Eyes*) jelenik meg a neve alatt. A kritika kedvezően fogadja, de a kiadói siker elmarad, s ezzel meg is szakad első kiadójával való kapcsolata. Negyedik regénye (*Far from the Madding Crowd*) a THACKERAY nevével indult *Cornhill Magazine*-ben folytatásokban újra névtelenül jelenik meg. A *Spectator* 1874. januári számában ezt írja a „névtelen” szerzőről: „Ha a regény szerzője nem George Eliot, akkor új csillag tűnt fel a regényirodalomban”. A lap következő száma már felfedi a szerző kilétét. De hogyan fest ennek az írói rangnak a tisztelete a gyakorlatban? Leslie STEPHEN, a *Cornhill* szerkesztője, az irodalomtörténész, egy hatalmas életrajzi lexikon, a *Dictionary of National Biography* szerkesztője, HARDY leggyengédebb kritikusa, több ízben javasol „enyhítése-

ket” a regény szereplői szerelmi kapcsolatainak rajzában. Szégyenli ugyan, de ahogy írja: ilyen vacak engedményeket „szükségesnek vél” a „popular stupidity” javára. Ahogy a regény folytatásai sorra következnek, egy későbbi levélben újra biztosítja HARDYt, hogy a „javításokat” nem mint kritikus, hanem mint szerkesztő javasolja egy „stupid” közönség érdekében. Legtökéletesebb — magyarra is lefordított — regényét (*The Return of the Native* — „Otthon a szülőföldön”) ugyancsak a *Cornhill*-nek ajánlja fel, de a magazin kiadói elveit hűségesen képviselő Leslie STEPHEN egy képes családi lap számára veszélyesnek ítéli a regény három szereplője kapcsolatának őszinte ábrázolását, és lemond a regény közléséről.

Angol írók számára, ha nézeteltérésük támadt a szigetország kiadóival, nyitva állott az amerikai piac, de a kiadói cenzúra itt sem volt megértőbb. Utolsó regényének (*Jude, the Obscure*) közlésére az amerikai *Harper Magazine*-nal szerződött le. A gyengéden bőkezű feltételeknek engedve HARDY azt ígérte a kiadónak, hogy a mese cselekvénye nem fogja érzékenységében megbántani a legkényesebb leányzót sem. Munkája előrehaladásával azonban aggodalmi támadtak; írás közben tilosba tévedt, és kiadójához írt levelében a szerződés felbontását kérte. A *Harper* szerkesztője kérésére HARDY mégis beleegyezett némely valláserkölcsi szempontból történő csonkításba. HARDY levelére a *Harper* szerkesztője is mentegetőzve válaszolt, nem az ő, hanem az olvasók puritanizmusára hivatkozott: „A mi magazinunk — írja HARDY-nak — nem közölhet olyan írást, amit családi körben nem lehetne hangosan felolvasni.” A kritika Amerikában is, Angliában is összevonta szemöldökét. HARDY erre abbahagyja a regényírást. Arra kérte a kiadót, vonja ki könyvét a forgalomból. Egy korábban írt regényén kívül HARDY több regényt már nem publikált, nem is írt, csak drámát, szatírárt, rövid elbeszéléseket és főleg verseket. Visszafojtott zeneiségű, keserű verseket.

Élnem kellett ezekkel a példákkal, hogy szemléltessem: a szövegmagyarázónak, az irodalomtörténésznek szüksége van ilyen jellegű adatokra, s hogy az az apparátus, amely ezek együtteséből kialakul, nemes anyag, mégsem fér be teljes egészében az életrajzba. Ez tehát a megjelenítő ábrázoláshoz, a biográfia-hoz szorosan csatlakozó, ezt rangban megközelítő bibliográfia sajátos területe. PURDY professzor bibliográfiája más tekintetben is tartogat meglepetéseket. Aprólékos leírásaiban — a kötésről sem feledkezve meg — az ősnymtatványok leírására emlékeztetően elevenedik meg a könyv teste. A szövegmagyarázónak úgy jár a kezére, hogy szinte lapról lapra menve elemzi a művek fennmaradt kéziratait, feljegyzi az utólagos bejegyzéseket, és így jár el a különböző későbbi kiadások ismertetésénél is. PURDY bibliográfiája — gazdag egyoldalúsággal — csak a művek keletkezése történetével és sorsával foglalkozik, a recenziókat számon tartja, de a HARDY-ról szóló irodalmat már nem tartalmazza.

A személyi bibliográfiák hasznát és jelentőségét nehéz eltúlozni. Egy jelentékeny író igazi megértése aligha képzelhető el a kutatás összképének ismerete nélkül; ilyen összefoglaló kép pedig csak bibliográfia segítségével alkotható meg. A szolgálat különösen értékes, ha az író a politika hullámverése gondosan kibélelt, párnázott környezetéből idegen országokba sodorja, s a vendéglátók hazájában kénytelen-kelletlen szerepet is vállal, hite szerint küldetéshez hasonlót. Thomas MANN sorsa ez. Münchenben lesz Nobel-díjas, utána kalandos élet következik: emigráns élet Dél-Franciaországban, Svájcban, Amerika keleti és nyugati partján, végül megpihenés és végleges megpihenés Svájcban. Egy amerikai professzor, Klaus W. JONAS bibliográfiája (*Fifty Years*

of *Thomas Mann studies*, 1955) [14] ilyen módon világrészek irodalmából kellett hogy összegyűjtse az író külföldön megjelent írásait, előadásait, megmutatva, kik és hányan magyarázzák tizenkilenc nyelven Thomas MANN életművét, felsorolva 66 irodalomtörténeti kézikönyvet, azt is megmutatva, hogyan gonozza az író hagyatékát négy ország irodalmi múzeuma. Amerika érdeklődése 900 tanulmánnyal, 100-nál több disszertációval figyelmet érdemel. A *Bud denbrook ház* megjelenésétől a *Der Erwählte* megjelenéséig eltelt öt évtized Thomas MANN tanulmányait, cikkeit és életrajzi kísérleteit találjuk JONAS bibliográfiájában gondos, áttekinthető csoportosításban. Igaz, nem annotálva, nem kritikai megjegyzések kíséretében, bibliográfiája tehát nem szól bele a napjainkban is folyó vitába; ezt a feladatot egy készülő bibliográfiában a jövő számára tartogatja, de többet is ad a nyomtatásban megjelent írásoknál: a XVII. fejezet a Thomas MANN-ról Amerikában és Nyugat-Németországban készülő tanulmányokról is beszámol; előszavában pedig felsorolja, milyen — nyomtatásban meg nem jelent — előadások hangzottak el a Princeton Egyetem egy symposiumán a *Doctor Faustus*-ról. Bibliográfiában mindez szokatlan többlet. JONAS professzor bibliográfiája Thomas MANN halála évében, de még az író útrabocsátó szavaival látott napvilágot. Mért ne adjam a munkához „placet”-omat — írja előszavában Thomas MANN —, „ha már a szeszélyes természet megengedte, hogy beletartósodjak az utókorba, és magam számára is történetileg legyek”. JONAS bibliográfiáját kiegészíti Hans BÜRGIN 1959-ben megjelent, sok ország bibliográfusának és könyvtárosának együttműködésével létrejött 300 oldalas bibliográfiája [15]. Nem az irodalmat, hanem Thomas MANN műveit, műveinek kiadásait, a gyűjteményes kötetek tartalmát regisztrálja, beleértve külföldi évei alatt a sajtóban megjelent nyilatkozatait, nyílt leveleit, válaszát támadásokra, a keletkezés dátumával, előszavait, a művek fordításait, a hanglemezeket is. A Thomas MANN-kutatás e két bibliográfián kívül még több más bibliográfus-előd munkájára is támaszkodhatik; a hiányzó kritikai bibliográfiát azonban JONAS készülő munkája ígéri.

Különböző alaprajzú és módszerű személyi bibliográfiákat állítottunk egymás mellé. Az a megfigyelésünk, hogy a nagy írók, nagy életművek és irodalmuk bemutatása is többnyire egyéni teljesítmény formájában jelentkezik, pedig a feladat alig kisebb, mintha pl. száz év nemzeti irodalomkutatásának beszámolója volna a kitűzött cél. A szerteágazó, több síkon mozgó kutatás, a viták eredményeinek összefoglalása meghaladja egy ember teljesítőképességét, különösen akkor, ha a szerkesztő-bibliográfus állásfoglalása nemcsak a rostálásban, a lényegesen újat és megmaradót nyújtó tanulmányok kiválogatásában áll, hanem ha az annotációk képében jelentkező miniatűr recenziókban, részletkérdésekben is be kell igazolnia a vitára, a döntésre való felkészültségét. Ilyen feladatot csak munkaközösség vállalhat. A hagyományos bibliográfiai módszerek olyan finomítása, amelyet PYRITZ—RAABE *Goethe-bibliográfiája* szerkesztésében láttunk, nem pótolja a kutató idejét kímélő tömör annotációkat s az ismertetett tanulmányokból éles szemmel kiemelt fontos idézeteket. Marad végül annak az igénynek fenntartása, hogy a személyi bibliográfia egyesítse a címanyag háttérül az életrajzi, önéletrajzi, kronológiai adatokat, a kortársakkal való kapcsolatokat is, és végül a művek kiadásának történetét is, ha nem is olyan végletes alapossággal, mint PURDY professzor *Hardy-bibliográfiája*.

Hogy végleg meggyőzzem az olvasót az annotációk formájában alkalmazott kritika szükségességéről nemcsak nagy életművek terjedelmes irodalmi esetében, felemlítem az egyik legújabb Franz KAFKA bibliográfia példáját [16].

KAFKA 1924-ben halt meg Bécsben, s ekkor — leszámítva egy kicsi, de jelentékeny írókból álló baráti kört — szinte teljesen ismeretlen volt. Amíg élt, műveiből nem sokat adott át a nyilvánosságnak, legfontosabb, terjedelemre is nagy regényeiről (*Amerika*, *Der Prozess*, *Das Schloss*) legbensőbb barátjai előtt is hallgatott. Tragikusan vonzó rejtélye az irodalomtörténetnek, hogy egy szerző, aki *Naplója* tanúsága szerint csak az irodalomnak és az irodalomért élt, csak húzódozva tette közzé még kisebb munkáit is, és három — igaz, hogy részben befejezetlen — nagy művét szinte megsemmisültnek kívánta tekinteni. Halála után sorra jelentek meg barátja, Max BROD gondozásában művei, de már nem német nyelvterületen — a náciizmus ennek gátat szabott —, hanem Amerikában, Angliában, Franciaországban. 1950 után önéletrajzi dokumentumok is megjelentek: *Naplói*; a *Levelek Milenához*; *Apjához írt levele*; *Janouch beszélgetése Kafkával*. De sem ezek a dokumentumok, sem az azóta feltornyozódott irodalom nem derített fényt sem a rejtélyre, de az egész életmű értelmére sem, — állapítja meg UYTERSROT, a Rudolf HAMMERLE által 1958-ban kiadott *Kafka-bibliográfia* egyik előszavában. A KAFKA-divat külföldön keletkezett, a vita lelkes szóvivői KAFKA nevét az európai prózaköltők élvonalába vitték, de helyét — megértés hiányában — nem határozták meg. 1948-ban neve ugyan Nyugat-Németországban már ismert volt, de műveit csak kevesen ismerték. Csak a FISCHER-féle összkiadás változtatott ezen a helyzeten. Segített ebben az is, hogy két regénye dramatizált alakban bejárta a német színpadokat, s az egyik drámából (a *Der Prozess*ből) operaszöveg is készült; von EINEM zenésítette meg. A KAFKA megértést sem a széplelkek, se gondolatrendszerének, se stílusának elemzői nem vitték előbbre. A KAFKÁT olvasó Albert EINSTEIN ironikus megjegyzése: „az emberi elme nem eléggé komplikált” jól jellemzi a helyzetet. Nos, a „kísérleti irodalom”, napjaink vitáinak témája, kétségtelenül megváltoztatta századunk szépirodalmának struktúráját és stílusát, s az írók e csoportjába sorolódik JOYCE, PROUST, GIDE, Robert MUSIL, Herman BROCH, — sőt Thomas MANN társaságában Franz KAFKA is. Nem „a világot időn és téren kívül álló pontról szemlélő”, a földi élet teljes értelmetlenségét hirdető KAFKA-megértése érdekében, hanem a kísérleti irodalom nagy témája érdekében kell megállapítanom: ilyen — merőben csak címannyal dolgozó — bibliográfia, amely teológusok, egzisztencialisták, metafizikusok és pszichoanalitikusok írásait gyűjti egybe kritika nélkül, csak a zűrzavart fokozza. Az a tény, hogy KAFKA írásaiban a határozatlanság nagymértékben van jelen, a kritika közbelépését kívánja, és ez áll a kísérleti irodalomra általában is.

IV.

Abból indultunk ki, hogy a kutatás jellege megváltozott, GOETHE sem álmodhatta a tudományos eredményeknek azt a polifóniáját, amely különösen a századforduló óta tudatunkra tört. A részletkutatások követése a specializálódás következtében egyre lehetetlenebbé válik, s egyre több időt rabol el a fontos információt tartalmazó irodalom kiválasztása a különböző repertóriumok tömkelegéből.

Abból a tényből, hogy a kutatás mind több szomszédos területet von be vizsgálódása körébe, a bibliográfus nem vonta le a szükséges következtetéseket: nem gyűjti be az információkat a számbajöhető tudományos területekről. Nem ügyel arra a jelenségre, hogy a régi tudományok új tudományos tartományokkal

bővülnek, s hogy ez új területeken elért eredmények és az ott alkalmazott módszerek új irányt adnak az aktuális kutatásnak, hogy napjaink tudományos eredményei szomszédos tudományok módszereivel összefonódó kutatások eredményei, néha messze esőkkel.

Mind e jelenségek: a részletkutatások áttekinthetetlensége, az „egyre kevesebbről való egyre több tudás”, a kutatások összefonódása, a nagy témánál mindenek összefüggése mindennel, a határterületeken mutakozó eredmények felhasználásának követelő szüksége, az új tudományos területek figyelése sürgetővé teszi az áttekintést, az összefoglaló beszámolókat, időnként a szintézist.

A bibliográfiának — valamennyi tudomány segédtudományának — alkalmazkodnia kell a kutatás új igényeihez. Nem rekedhet meg elavultnak tekinthető hagyományoknál. A nagy és hasznos inventáriumok, a nélkülözhetetlen munkaeszközök, a *Potthast*, az *Ueberweg*, a *Goedeke*, a *Marouzeau*, *Lambrino* jellegű nagy teljesítmények értéke és nélkülözhetetlensége változatlan, de ezek mellé oda kell állítanunk a kutatás mai állásáról, „état présent”-járól beszámoló kritikai bibliográfiákat, hogy a kutatás a jövőben egy már elért magaslatról indulhasson tovább.

A bibliográfus, ha szorosabb kapcsolatot tart fenn a kutató munkával, mint „a helyzet tanácsadója”, mint aki korábban lezajlott viták eredményeiről pontos adatokkal tud szolgálni, résztvevője lehet a vita folytatásának, részesévé az alkotó munkának. Az idő, a tempó bizonyára lényegesen lassúbb a humán tudományokban folyó kutatásoknál, de itt sem közömbös valami; a bibliográfus igazodjék a kutatás eleven áramához, vegye át annak ütemét, viták előkészítője legyen inkább, mint bibliográfiai emlékművek alkotója.

Hiba volna ragaszkodni megmerevedett hagyományos formákhoz. Nemcsak a kritika követelménye lessingi hagyomány, lessingi tanítás az is, hogy a formát a feladathoz, a mondanivalóhoz kell hozzáalakítani. A kísérletezést kár volna a valamikor bevált formák szétrombolásainak elrágalmazni: új állomások ezek a műfajok fejlődésének útján. Jó hagyományokat fejleszteni alig lehet másként, mint kísérletezés útján. A bibliográfia területén, sajnos, ritkán kerül erre sor. A jól gondozott tudományos területeken egymás mellett kell hogy éljen a bibliográfiai tájékoztatás három műszere: az átfogó jellegű, egyszerű repertórium, a tartalmi kivonatokat szolgáltató referáló folyóirat s a kritikai áttekintést nyújtó beszámoló, a „Forschungsbericht”, az irodalmi szemle, a viták összefoglalója. Ez utóbbiakon van a hangsúly. A nagy témák (a PLATÓN-megértés, DANTE klasszikus inspirációi, a reneszánsz, a GOETHE-kép kialakítása), amelyeket minden nemzedék újból megvitát, ebbe a műfajba tartoznak. Ilyen vállalkozásoknál látszik kívánatosnak jól összehangolt munkaközösségek munkája: irodalomtörténész—bibliográfusoké. A magyar reneszánsz vagy BALASSI is megérdemelne egy-egy kritikai bibliográfiát.

A TANULMÁNYBAN ELEMZETT MŰVEK (AZ EMLÍTÉS SORRENDJÉBEN)

1. HANSEL, Johannes: *Bücherkunde für Germanistik*. Berlin, Erich Schmidt, 1959. 233 l.
2. *Stil- und Formprobleme in der Literatur*. Vorträge des VII. Kongresses für moderne Sprachen u. Literaturen in Heidelberg (1957). Heidelberg, Carl Winter, 1959. 524 l.
3. LEYH, Georg: *Bibliographisches*. Festschrift Joris Vorstius. Bibliothek, Bibliothekar, Bibliothekswissenschaft. Lpz. Harrassowitz, 1954. 78—85. l.
4. MANASSE, Ernst Moritz: *Bücher über Platon*. Tübingen, Mohr, 1957. 61 l. (Philos. Rschau: Sonderheft 5. Jg. 1957. Beiheft 1.)

5. RENUCCI, Paul: *Dante disciple et juge du monde Gréco-Latin*. Paris, Les Belles Lettres, 1954. 486 l.
6. CABEEN, D. C.: (Gen. ed.) *A critical bibliography of French literature*. Syracuse, Univ. Pr. 1947. Vol. 1. The medieval period. Ed. by Urban T. HOLMES jr 1947. Vol. 2. The sixteenth century. Ed. Alex. SCHUTZ 1956. XXXII. 365 l. Vol. 3. The seventeenth century. Drama. (Nem jelent meg.) Vol. 4. The eighteenth century. Ed. G. R. HAVENS, D. F. BOND 1951. XXX, 411 l.
7. CIORANESCO, Alexandre: *Bibliographie de la littérature française du seizième siècle*. Coll. de V. I. Saulnier. Paris, Klincksieck, 1959. XIV, 2, 745 l.
8. BOUCHER, Maurice: *La révolution de 1789 vue par les écrivains allemands, ses contemporains*. Paris, Didier, 1954. 187 l.
9. BONNEROT, Jean: *Un demi-siècle d'études sur Sainte-Beuve, 1904—1954*. Paris, Les Belles Lettres, 1957. 179 l.
10. PYRITZ, Hans: *Goethe-Bibliographie*. Unter Mitarb. v. P. RAABE. Heidelberg, Winter, 1955—
11. VULPIUS, Wolfgang: *Schiller-Bibliographie, 1893—1958*. Weimar, Arion, 1959. XVIII, 569 l.
12. KEYNES, Geoffrey: *A bibliography of John Donne, dean of Saint Paul's*. 3. ed. Cambridge, Univ. Pr. 1958. XVIII, 2, 285 l.
13. PURDY, Rich. Little: *Thomas Hardy*. A bibliographical study. New York, Oxford Univ. Pr. 1954. XII, 388 l. 7 t.
14. JONAS, Klaus W.: *Fifty years of Thomas Mann studies*. A bibliography of criticism. Minneapolis, Univ. Pr. 1955. XXII, 217 l.
15. BÜRGIN, Hans: *Das Werk Thomas Manns*. Eine Bibliographie unter Mitarbeit von W. A. REICHART u. E. NEUMANN. Frankfurt a. M. Fischer, 1959. 319 l.
16. HAMMERLE, Rudolf: *Franz Kafka*. Eine Bibliographie. München, Lerche, 1958. 140 l.

B. KÓHALMI: NEW VIEWPOINTS IN BIBLIOGRAPHICAL LITERATURE

The author analyses fourteen bibliographies in the field of literary scholarship that were published over the last 5-6 years and draws his conclusions. The bibliographies in question come from the English, French and German language territories; their bibliographical descriptions are found in a list at the end of the study, in the order of reference to them in the article. The principles underlying the study can be summarised as follows:

For years the growth of literature of secondary importance has been a recurrent topic, but mention should also be made of the flood of bibliographies that have been published, because to the researcher they involve the threat of „unexploited sources of knowledge”. According to the author the subject bibliographies, with which the study is concerned, are predominantly monotonous lists, not infrequently “storehouses of mere titles” that do not comply with modern research requirements. The annual reviews, such as *The Year's Work*, the *Forschungsberichte* and the like, which not so long ago appeared regularly, are not published any longer in some branches of knowledge.

Research work in our days is too much concerned with details, finding its outlet in the discussion of questions of a secondary importance. The scholar is compelled to give his attention to results of research work on the boundary-line of the disciplines. Classical branches of knowledge area enlarged by new fields, and the results achieved, as well as the methods applied render research increasingly difficult. The results and achievements to be recorded are scattered and, therefore, call for synthesis, for the summarising of disputes that sometimes have been going on over decades; they demand the clarifying of the “état présent”, of the position today! It leaves no doubt that the great, comprehensive bibliographies of the LANSON, GOEDEKE, POTTHAST, MAROUZEAU, LAMBRINO type are indispensable. But, in addition, *sensitive tools* and not mere auxiliary work instruments are required. This means that severe discrimination must be made as to what a bibliography should contain and that the bibliographer must be made conscious of the fact that it is not enough if only the essentially new titles or documents with recent data are included in his bibliography; besides, concise, brief annotations summarising the results of the disputes in literature are required, which provide the basis for further research work or for the new synthesis, and thus make the bibliography an effective tool for creative work. The author holds that in the case of the more important problems such a task can be performed only if scientists join forces.

The author analyses two different types of bibliographies.

The first category covers the new form of the *literary survey*, the *Forschungsbericht* with the difference that there appears the "big theme" which will captivate generations of scholars. Examples: Summary of the disputes regarding the literature and authors of a "great century" over the last decades (e. g. French literature in the 16th century); the concept of a great philosopher in recent literature (e. g. approach to PLATON today); the classical sources of inspiration to a master-mind (e. g. DANTE'S world concept and classical erudition); the position of the great German classics on the great French bourgeois revolution (e. g. GOETHE, HERDER, SCHILLER etc.); the activity of a great critic as reflected in the literature of the last fifty years (e. g. SAINTE-BEUVE).

The *personal bibliographies* fall into the second category of which the study analyses a few that appeared lately. The author holds that in their majority these personal bibliographies are monotonous reiterations of data: beyond listing the works of the authors concerned and the literature about them, these bibliographies do not mention social background, environment or the author's relations to his contemporaries. Bibliography, biography, cronology, diaries, correspondence, history of editing are all dealt with parallelly although this information could be united and so presented in the bibliography, without weakening the effect of philological approach. One or another of the analysed bibliographies reveals that the bibliographer had a sentimental attachment to the person he selected; the author is of the opinion that these are the good, attractive bibliographies which make reading them enjoyable, and as examples he quotes *John Donne* by Geoffrey KEYNES, and *Thomas Hardy* by R. L. PURDY. The personal bibliographies should be formulated in keeping with the viewpoints deemed important by philology, which is to investigate the unfolding character as a whole.